

*Баклан І. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
факультету лінгвістики
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського*

*Піддячий К. Р.,
студентка кафедри теорії, практики
та перекладу німецької мови
факультету лінгвістики
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського*

КОМПРЕСІЯ В ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню явища компресії, яке спостерігається під час перекладу німецькомовних інструкцій з експлуатації українською мовою. На основі дослідженого матеріалу проведено аналіз перекладацьких прийомів і технік реалізації компресії в перекладі на лексико-граматичному та семантичному рівнях, а також встановлено причини їх застосування відповідно до особливостей цільової культури.

Ключові слова: компресія, редукція, лексичне згортання, імплікація, стилістична нейтралізація, генералізація, прийом перекладу, техніка перекладу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У зв'язку з науково-технічною революцією ХХІ століття значення технічної інформації, а саме перекладу науково-технічної літератури, стрімко зростає. Тому виникає потреба в якісному перекладі технічної літератури, зокрема інструкцій з експлуатації до різних приладів, націленому на адекватне відтворення одиниць вихідної мови (ВМ) засобами мови перекладу (МП) із максимальним збереженням змісту вихідного тексту (ВТ). Переклад інструкцій з експлуатації залишається відкритим полем для досліджень у галузі мовознавства, зокрема перекладу в межах німецько-української мовної пари. Крім того, явище компресії під час перекладу німецьких інструкцій з експлуатації українською мовою відображає мовну культуру і надає перекладачу практично додаткові фахові знання для створення адекватного тексту перекладу. Вагомим фактором під час перекладу інструкцій з експлуатації залишаються правові імплікації, зумовлені наявними нормами до складання текстів. Адже невдала компресія тексту може зробити його незрозумілим для кінцевого споживача та мати негативні правові наслідки у вигляді позовів на відшкодування збитків, спричинених неповним викладом інструкцій щодо користування виробом.

Актуальність представленого дослідження зумовлена невеликою кількістю наукових робіт, присвячених явищу компресії в перекладі німецькомовних інструкцій з експлуатації українською мовою, фактичною відсутністю єдиного алгоритму вибору відповідних прийомів і технік реалізації компресії для досягнення адекватного перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості науково-технічної літератури та її перекладу розглядалися у працях представників радянської лінгвістичної школи (Л. Бархуда-

ров, В. Комісаров, Я. Рецкер та ін.), вітчизняних (В. Карабан, Т. Кияк, М. Кур'янова, А. Міщенко та ін.) і зарубіжних (Л. Гоффманн, Г. Крінгс, Ю. Найда/Ч. Табер, Т. Рьольке, П. Шмітт та ін.) мовознавців. Наявні дослідження перекладу інструкцій проводяться здебільшого в рамках загального опису специфіки науково-технічного перекладу і стосуються переважно інструкцій до медичних препаратів. Переклад інструкцій з експлуатації до побутових приладів потребує додаткових досліджень, зокрема в межах німецько-української мовної пари.

Формування мети статті. Метою нашої статті є дослідження особливостей реалізації компресії на різних мовних рівнях. Перед нами постають завдання визначити роль явища компресії в німецьких та українських інструкціях з експлуатації, проаналізувати перекладацькі прийоми і техніки застосування компресії під час перекладу інструкцій з експлуатації та узагальнити схему їх реалізації в межах алгоритму перекладацької дії.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інструкції є особливим видом технічної документації, націленою на ознайомлення споживача з використанням, обслуговуванням, керуванням, технічним доглядом та/або ремонтом окремого приладу. Вони належать до первинних інформативних текстів (за класифікацією К. Райс), які можуть містити апелятивні та експресивні елементи. С. Гьопферіг відносить їх до жанрової категорії текстів, спрямованих на інтеракцію між людиною і технікою (Mensch/Technik interaktionsorientierte Texte). Відповідно до цільової аудиторії інструкції з експлуатації мають різний ступінь науковості, що обов'язково слід урахувати під час перекладу. Перекладачу постійно доводиться вирішувати, яку інформацію зберегти у перекладі, а якою можна знехтувати без впливу на загальний смисл висловлювання [1, с. 43]. Пошук так званої «золотої середини» потребує зваженого оцінювання знань і потреб споживача, що подекуди є витратною справою для виробника через обмежені часові рамки та фінансові ресурси компанії, які виділяються для витрат на складання і переклад технічної документації.

У перекладі технічної документації вибір стратегії залежить від прагматичної мети перекладу: адаптації тексту перекладу до особливостей цільової культури з урахуванням особливостей паралельних текстів у мові перекладу або збереження корпоративного іміджу (corporate identity). Під час

перекладу слід урахувати прагматичне значення (інтенцію, вплив на адресата) і зворотний зв'язок [2, с. 51]. Домінуючим ілюктивним актом в інструкціях з експлуатації є апелювативний мовленнєвий акт, за допомогою якого адресату надається план дії для досягнення кінцевого результату, який передбачає умову (напр., за допомогою конструкцій *wenn ... , dann ...* з модальними дієсловами), етапи дії (напр., за допомогою використання інфінітиву або застосування номіналізації), а також особове (Infinitiv + Sie) чи безособове (*man, x lässt sich + Infinitiv*) звертання до адресата [3, с. 542–543]. У технічній документації перевага надається принципу пояснення, адже користувач має виконати правильну дію. Для цього він має бути ознайомлений із детальним описом структури і принципом дії окремого виробу. Важливим при цьому є уникнення семантично надлишкової інформації. Саме тому під час перекладу треба детально вивчити цільову аудиторію (фахівці → *Anweisung* 'керівництво' vs. нефахівці → *Anleitung* 'інструкція') та її культурні особливості сприйняття інформації. Відомим є той факт, що німецька мовна культура має тенденцію до експлікованості, а українська мовна культура, натомість, виявляє елементи імплікованості [4, с. 10]. Це, своєю чергою, призводить до явища компресії в перекладі німецьких інструкцій з експлуатації українською мовою. Окремі частини текстів технічної документації (правила безпеки, ліцензійні положення, застереження про авторське право, посилання на офіційні приписи, захист від радіоперешкод тощо) мають бути зазначені якомога докладніше з метою попередження будь-яких ризиків під час користування виробом. Зазвичай фірми використовують багатомовні стандартні тексти, які пройшли юридичну експертизу. Тому з перекладацької точки зору неприпустимим є додавання чи вилучення будь-якої інформації щодо правил безпечної експлуатації та інших офіційних положень [5, с. 209–212].

Під компресією розуміємо графічне або смислове скорочення інформації в тексті на різних мовних рівнях з метою реалізації інформативної та прагматичної функцій, а також функції економії тексту. Явище компресії в перекладі пов'язане з перекладацькими прийомами на лексико-граматичному й семантичному рівнях. Беручи за основу нашого дослідження класифікацію М. Шрайбера, на граматичному рівні компресія в тексті досягається за допомогою прийому редукції (*Reduktion*), який полягає у зменшенні кількості слів у ТП, а на семантичному – за допомогою прийому експлікації, який передбачає зменшення рівня експлікації під час перекладу [5, с. 152]. У класифікації Л.С. Бархударова одним із чотирьох елементарних типів трансформації (техніки перекладу) є опущення тих чи тих «надлишкових слів» під час перекладу [6, с. 190]. Найбільш докладно, на нашу думку, класифікація перекладацьких трансформацій, які націлені на компресію тексту на різних рівнях (граматичному та лексико-семантичному), представлена у праці А.Ф. Архипова. Він розрізняє граматичні трансформації опущення граматикалізованих елементів (сполучників, займенників) та лексико-семантичні трансформації опущення лексичних елементів (слів, словосполучень і речень), лексичного згортання (використання замість словосполучення слова без суттєвої зміни змісту), стилістичної нейтралізації (вмотивованого зняття експресивного, емотивно оцінного, образного або функціонально-стилістичного відтінку) і генералізації, до якої також відносять гіперонімічний переклад, прономіналізацію та заміну лексеми вказівним прислівником [7, с. 90–95]. Поєднавши вищезазначені класифікації перекладацьких прийомів і технік

їх реалізації (перекладацьких трансформацій), представимо це у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Узагальнена схема аналізу явища компресії під час перекладу інструкцій з експлуатації

Мовний рівень	Лексико-граматичний	Семантичний
Приєм	Редукція	Імплікація
Техніка	– вилучення граматикалізованих і лексичних елементів – стилістична нейтралізація генералізація	– стилістична нейтралізація генералізація

Одразу вважаємо за потрібне вказати, що поняття «вихідний текст» і «текст перекладу» в контексті аналізу інструкцій з експлуатації в межах німецько-української мовної пари є відносними, зважаючи на особливості створення багатомовних інструкцій з експлуатації. Маючи справу з аналізом кінцевого продукту перекладу, текстом інструкції з експлуатації німецькою чи українською мовою, ми можемо лише припускати, що німецькомовний текст інструкції з експлуатації до побутових приладів німецьких компаній є вихідним текстом, а україномовний текст – текстом перекладу з німецької мови, адаптованим до особливостей української мовної культури.

Найбільше явище компресії представлене на лексико-граматичному рівні за допомогою прийому редукції (73%) лексичних і граматикалізованих елементів, а також лексичного згортання. Перекладацька техніка лексичного згортання пов'язана із особливостями відтворення німецької технічної лексики, багатої на сталі словосполучення, які в українській мові мають відповідники у вигляді дієслів (напр., *einen Sprung besitzen* – тріскатися; *einen Riss bekommen* – тріснути). Причинами застосування прийому редукції є уникнення семантичної надлишковості в тексті перекладу, яка погіршує сприйняття повідомлення носієм української мови, а також дотримання стилю текстів інструкцій з експлуатації та їх оформлення в українській мові. Часто редукції зазнають сполучники, частки та прислівники (*jedoch, aber, nur* тощо). Наприклад,

Kinder sollen das Gerät nicht reinigen und keine Instandhaltungsarbeiten am Gerät ohne die entsprechende Aufsicht von Erwachsenen ausführen [8, с. 42].

Чищення приладу й догляд за ним не слід доручати дітям без нагляду [9, с. 20].

У зазначеному прикладі відбувається вилучення лексичних елементів (дієприкметника *entsprechend* 'відповідний' та іменника *Erwachsene* 'дорослі'), а також граматикалізованого елемента (прийменника *von*), який через системні особливості відтворення означення в родовому відмінку також вилучається. Для україномовної аудиторії ці елементи є надлишковими, адже нагляд за дітьми за замовчуванням передбачає наявність поруч із дитиною повнолітньої особи. Редукція може застосуватись у результаті системних розбіжностей між вихідною мовою і мовою перекладу. Наприклад, відтворення ввічливої форми наказового способу засобами української мови передбачає вилучення займенника *Sie*, а вилучення дієслова в інфінітивних реченнях передбачає редукцію частки *zu*. Наприклад,

Versuchen Sie niemals, den Brand mit Wasser zu löschen [8, с. 42].

У жодному разі не гасить вогонь водою [9, с. 20].

Варто зазначити, що редукція граматикалізованих і лексичних елементів може бути компенсована за рахунок вузького чи

широкого контексту. Вилучатися під час перекладу інструкцій з експлуатації можуть також словосполучення і речення. Найчастіше редукації зазнає вираз у наказовому способі *Achten Sie darauf, dass ...* 'Зверніть увагу на те, що ...', який є типовим для німецькомовних інструкцій з експлуатації. Зауважимо, що в україномовних текстах інструкцій він замінюється формою імперативу дієслова, зазначеного в підрядному додатковому реченні. Наприклад,

Achten Sie darauf, dass Sie die Heizelemente im Garraum nicht berühren [8, с. 42].

Уникайте торкання нагрівальних елементів [9, с. 20].

У цьому ж прикладі відбувається вилучення граматикалізованих елементів (прийменника *in* та лексеми *Garraum* 'варильна камера, термокамера'). У німецькомовних текстах інструкцій з експлуатації ми повсякчас маємо справу з дуже конкретним викладом деталей і точними вказівками, натомість вилучення цих елементів в україномовному тексті не надає можливості адресату ознайомитись із точним змістом вихідного повідомлення. Подєкуди редукації можуть зазнавати не лише словосполучення і прості речення, а також складнопідрядні речення. Наприклад,

Vergewissern Sie sich, dass das Gerät vom Strom Versorgungsnetz getrennt ist [8, с. 43].

Переконайтеся, що прилад від'єднано від джерела живлення (Переклад наш – Авт.)

Подібне вилучення пов'язане із семантичною надлишковістю інформації, яка впливає із фонових знань українського користувача, адже забороняється під'єднувати пристрій до мережі під час проведення будь-яких технічних робіт особою-нефахівцем.

Окрім вилучення лексичних і граматикалізованих елементів, компресії може зазнавати і смисл висловлювання за допомогою прийому імплікації (27%), який представлений техніками стилістичної нейтралізації та генералізації. За допомогою семантичної нейтралізації вдається передати лише основний зміст висловлювання. При цьому неодмінно відбувається втрата певної семантичної інформації, яка у вихідному тексті може бути важливою. Наприклад,

HINWEIS: Das Gerät und einige zugängige Geräteteile werden beim Gebrauch sehr heiß [8, с. 42].

ПОПЕРЕДЖЕННЯ. Прилад і доступні елементи можуть нагріватися під час використання [9, с. 20].

У німецькомовній інструкції експліцитно зазначено інформацію, яка може надати споживачу чіткі рекомендації щодо безпечного використання приладу (варильної поверхні), адже поверхня нагрівається до певної температури. У цьому разі прикметник *heiß* 'гарячий' є індикатором небезпеки, який підсилюється за допомогою прислівника *sehr*. Адресат німецькомовного повідомлення має чітке уявлення про те, що елементи приладу стають дуже гарячими. В україномовному тексті інструкції з експлуатації на обережне поводження з варильною поверхнею вказує лише ввідне слово ПОПЕРЕДЖЕННЯ, зазначене великими літерами. Невдало застосована стилістична нейтралізація може бути причиною небажаної імплікації через зміну модальності і вилучення частини інформації, наприклад,

Kinder unter 8 Jahren sollten die ganze Zeit unter Aufsicht Erwachsener sein [8, с. 42].

Діти віком до 8 років можуть знаходитися біля приладу лише за умови постійного нагляду [9, с. 20].

Конструкція з модальним дієсловом *sollen* у формі умовного способу має на меті передати деонтичну модальність

необхідності з пом'якшенням категоричності (слід, необхідно). Дослівний переклад вислову *sollten ... unter Aufsicht Erwachsener sein* – слід перебувати під наглядом дорослих. Заміна модальності необхідності на модальність можливості позбавляє вислів категоричності.

Зазвичай техніка генералізації націлена на полегшення розуміння вихідного тексту. Наприклад,

Bevor Sie die Glasabdeckung schließen, schalten Sie alle Kochbrenner ab und warten Sie, bis alle Brenner abgekühlt sind [8, с. 43].

Перед закриванням кришки вимкніть усі конфорки та дочекайтеся, поки варильна поверхня охолоне [9, с. 21].

Дослівно складний іменник *Glasabdeckung* перекладається як 'скляна захисна кришка-футляр'. Генералізація у цьому прикладі полегшує розуміння тексту, оскільки користувач зазвичай не є фахівцем у галузі техніки. Слід зауважити, що не завжди вдалим є застосування перекладацької техніки генералізації, яка досить часто використовується в перекладі інструкцій з експлуатації. Наприклад,

Schalten Sie alle Schalter der Kochzonen aus und schrauben Sie die Sicherung heraus bzw. schalten Sie die Hauptsicherung aus, um das Gerät vom Stromversorgungsnetz zu trennen [8, с. 42].

Вимкніть усі зони готування за допомогою відповідних елементів керування та видаліть запобіжник або вимкніть головний автоматичний вимикач, щоб повністю ізолювати прилад від електромережі [9, с. 20].

Вважаємо, що заміна дієслова *herausschrauben* 'вигвинчувати' за допомогою дієслова 'видалити' є недоречною і може призвести до можливої поламки приладу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Перекладацький вибір під час застосування компресії в перекладі інструкцій з експлуатації пов'язаний із адаптацією тексту до цільової мовної культури. В інструкціях з експлуатації до побутових приладів явище компресії спостерігається на лексико-граматичному та семантичному рівнях. Прийом редукації на лексико-граматичному рівні найбільше представлений перекладацькими техніками вилучення лексичних і граматикалізованих елементів, також вилученням словосполучень і речень, рідше лексичним згортанням. Причинами застосування цього прийому є подолання семантичної надлишковості в тексті перекладу, стилістичні особливості оформлення інструкцій з експлуатації українською мовою та системні розбіжності вихідної мови та мови перекладу. Прийом імплікації на семантичному рівні пов'язаний здебільшого із перекладацькою технікою генералізації. Значно рідше застосовується техніка стилістичної нейтралізації, хоча остання за неналежної фахової підготовки перекладача може провокувати семантичні девіації, тобто призводити до викривлення смислу, а також створювати небажані імплікації смислу, які можуть мати негативні наслідки для користування тим чи тим побутовим приладом. Варто зазначити, що не завжди перекладацькі рішення щодо застосування компресії можуть мати позитивні наслідки в понятійному плані, адже вилучатися можуть важливі сегменти змісту вихідного тексту, які пов'язані із технікою безпеки, що є неприпустимим для здійснення якісного тексту перекладу. Перспективним напрямом подальшого дослідження явища компресії в перекладацькому аспекті може бути прагматичний вплив компресії на адресата повідомлення.

Література:

1. Бузаджи Д.М. Векторы смысла. О функциональном подходе к переводу. Теоретические основы. Мосты. 2008. № 3(19). С. 43–59. URL: <http://www.thinkaloud.ru/feature/buz-fp.pdf> (дата звернення: 11.12.2018).
2. Stolze R. *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*. 4., überarbeitete Auflage. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2005. 272 S.
3. Hoffmann L. *Deutsche Grammatik: Grundlagen für Lehrerbildung, Schule, Deutsch als Zweitsprache und Deutsch als Fremdsprache*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2012. 592 S.
4. Баклан І. Експлікованість та імплікованість мовної культури у перекладі німецько-українських двосторонніх угод. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. пр. К., 2014. Вип. 30. С. 7–17.
5. Snell Hornby M., Hönig Hans G. Kußmaul P. *Handbuch Translation / Peter A. Schmitt (Hrsg.)*. Zweite, verbesserte Auflage. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2006. 448 S.
6. Бархударов Л.С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. М.: Международные отношения, 1975. 324 с.
7. Архипов А.Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка. М.: Высшая школа, 1991. 256 с.
8. BOSCH: Gebrauchsanweisung für Kochfeld. Ref. 45739837234-2/2017. S. 42–43.
9. BOSCH: Інструкція до варильної поверхні. Ref. 45739837234-2/2017. С. 20–21.

Баклан И. Н., Пиддячий К. Р. Компрессия в переводе немецкоязычных инструкций по эксплуатации на украинский язык

Аннотация. Статья посвящена исследованию явления компрессии, которое наблюдается во время перевода немецкоязычных инструкций по эксплуатации на украинский язык. На основе исследованного материала проведен анализ переводческих приемов и техник реализации компрессии в переводе на лексико-грамматическом и семантическом уровнях, а также установлены причины их применения в соответствии с особенностями целевой культуры.

Ключевые слова: компрессия, редукция, лексическое свергывание, импликация, стилистическая нейтрализация, генерализация, прием перевода, техника перевода.

Baklan I., Pididiachyi K. Compression in the translation of German service instructions into Ukrainian

Summary. The article deals with the research of the phenomenon of compression, revealed during the translation of German service instructions into Ukrainian. Based on the researched material, the analysis conducts the translation approaches and techniques of the implementation of compression on the lexico grammatical and semantic levels. In addition, it determines the reasons of their use according to the peculiarities of a target culture.

Key words: compression, reduction, lexical folding, implication, stylistic neutralization, generalization, translation approach, translation technique.